

Богдан ВОЛОШИНСЬКИЙ, Микола САВЧУК

ДО ПИТАННЯ ПРО ГАСТРОЛІ РУСЬКОГО НАРОДНОГО ТЕАТРУ ТОВАРИСТВА “РУСЬКА БЕСІДА” ПІД ДИРЕКЦІЄЮ М. САДОВСЬКОГО (1905 Р., КОЛОМІЯ)

Про гастролі галицько-українського Руського народного театру, що його в травні 1905 р. очолив Микола Садовський, і про виступи в Галичині Марії Заньковецької дослідники історії українського мистецтва написали чимало. Розпочав цю частину нашого театрального літопису згаданий корифей української сцени власними споминами, написаними за цілком свіжими ще в його пам'яті враженнями, і незабаром опублікував у львівському “Літературно-науковому вістнику”. Окремою книжкою його докладніші й доповнені театральні мемуари друкувалися вже в радянській Україні¹.

У 1950-х рр. у зв'язку з підготовкою до відзначення 100-річчя від днів народження обох видатних українських артистів вийшли друком перевидані мемуари М. Садовського і збірник “Вінок спогадів про Заньковецьку”. Властиво, в тому часі й з'явився та надалі жваво поширювався в багатьох театрознавчих і краєзнавчих виданнях міт про тріумфальний виступ М. Заньковецької 1905 р. на коломийській сцені. Міт цей породив Іван Рубчак своїми споминами “В Галичині” [11, с. 129 – 137], надрукованими в названому збірнику:

“Звістка про талановиту гру Марії Костянтинівни метеором облетіла всі, навіть найдавші, закутки Станіславщини. Тоді якраз гуцули справляли свято в Коломиї і запросили на нього М. К. Садовського та

М. К. Заньковецьку з цілим театром. Ми вдруге виїхали в Коломию, але цим разом лише на один день. Був початок грудня, і надворі потискав уже добрий мороз. Кілька днів перед тим була страшенна хуга. Вітер гуляв, завивав, торошив дерева в лісах, наробив багато шкоди і газдам, і лісам, аж нарешті вимів і вичистив небо з хмар і ніби заспокоївся.

Того пам'ятного дня, будучи з Марією Костянтинівною в Коломиї, я встав разом із сонцем і пішов на верхи. Груди дихали вільно. На горизонті височіли суворі хребти Чорної гори, покриті інеєм, і стояли вони наче древні богатирі на сторожі, закуті в посрібнену броню. Кругом пробуджувалося все з нічного сну. З усіх усюдів почали з'їздитися гуцули в своїх мальовничих строях. Всі поспішали на свято Гуцульщини, в якому мали брати участь Марія Костянтинівна, Микола Карпович і весь театр “Бесіда”. Були тут газди і газдині, дівчата і легіні з Косова, Кут, Космача, Яблонова, Ворохти, Жаб'юго. Всі вигафвані на “востатний гудзик”.

Коло полудня зачалосся свято в залі каси ошадности в Коломиї.

Про хід свята багато розказувати, але для нас найцікавіше було, коли на сцену виступили з вітанням-відповіддю від театру М. К. Заньковецька і М. К. Садовський, Рубчакова і Гембіцький. Легіні після їх виступу почали танцювати на сцені і взяли в коло Марію Костянтинівну. Славетна актриса сяjala від радості, а кругом неї легіні під звуки цимбалів, скрипки, сопілки вихром викручували “аркана”. Стародавні пістолі блищали за чересом, а прекрасно різьблені металеві топірці в руках легінів зі свистом прорізали повітря. Здавалось, якась стихія збудилася з віковичного сну і задавить Марію Костянтинівну, а вона стояла весела, життєрадісна і підбадьорювала

¹ Доповнений текст театральних споминів М. Садовського 1926 р. публікувався в журналі “Життя і революція” (1929), а окремою книжкою під назвою “Мої театральні згадки. 1881 – 1917” їх надруковано 1930 р. Під цією самою назвою книжка була перевидана з нагоди відзначення 100-річчя від дня народження М. Садовського 1956 р.

Артисти Руського народного театру Товариства “Руська бесіда” на гастролях у Коломиї. Зліва направо: у першому ряді – В. Косак та І. Коссакова; у другому ряді – С. Паньківський, К. Рубчакова, директор М. Садовський, М. Махницька та В. Костів-Верховинець; у третьому ряді – І. Рубчак, адвокат К. Трільовський і С. Махницький. Фотоательє А. Кіблера в Коломиї, 1905 р. Світлина з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, інв. № П Ф2482.

легінів. Ті, розійшовшись, на команду заводи́ла “Раз прибий” так щиро стукнули, що зі стелі почала відпадати штукатурка. А місцеві “власні” заборонили надалі винаймати українцям приміщення, і дійсно довгий час не хотіли віднаймати зали українському театрові.

Вечері йшла “Наймичка”. Заньковецька грала з такою наснагою, як ніколи. Гуцули теж не щадили ні оплесків, ні квітів, а після вистави провели нас по місту. Трембіти заграли на прощання – і всі почали розходитись, кому куди. Звідусіль лунали радісні голоси. Перекликалися верхи з верхами, полонини з полонинами. Здавалося, вся Гуцульщина перекликалася й співала, здавалося, велетенські простори, гори, полонини і доли поєднані одною луною, одною великою думкою. І Марія Костянтинівна під враженням цього всього була якась ніби не своя – раз весела, то знов задумана. “Дивний народ ці гуцули, – говорила вона. – Скільки завзяття в тих легінів, в їхньому вихровому танку, в їхніх вигуках і пісні. Якась дивна мова, і ноша, і звичаї, і взагалі все. Одначе серце мое чує, що все те рідне й дороге”.

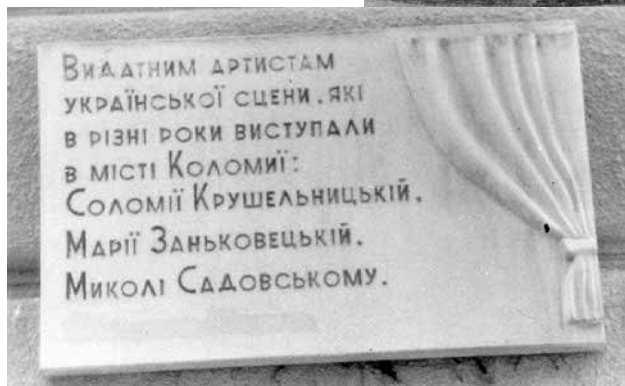
Ми сіли в поїзд і на другий день були знову в Станіславо́ві” (тепер Івано-Франківськ) [11, с. 133–134].

Цю версію мистецьких подій із зазначених спогадів І. Рубчака у 1962 р. стисло переказав у своїй книжці про М. Садовського й Василь Василько (Міляєв) [1, с. 16] і некритично ввів як фрагмент до власної монографії про М. Заньковецьку [5, с. 297–299] авторитетний дослідник її життя і творчості російський історик мистецтва С. Дурилін. Книжка його про видатну актрису вийшла мовою оригіналу в київському видавництві “Мистецтво” 1982 р. і вважалася хрестоматійною для українських радянських науковців. Відповідно міт про “виступ М. Заньковецької в Коломиї та її спілкування з гуцулами” далі поширювався як у фахових, так і в аматорських дослідженнях в царині історії галицько-українського театру. Наслідком цього 1988 р. в Коломиї на фасаді приміщення тодішнього Гарнізонного будинку офіцерів (теперішнього Народного дому, а колишньої Щадничої каси) урочисто відкрили меморіальну таблицю, яка сповіщала, що на сцені цього будинку виступали видатні

Щаднича каса в Коломії.
Поштівка.
Накладом Зімблера в Коломії.
Поч. ХХ ст.
Поштівка з приватної
колекції В. Ковтуна.

Меморіальна таблиця українським артистам С. Крушельницькій, М. Заньковецькій і М. Садовському на стіні Народного дому (колишня Щаднича каса), з помилковою інформацією про виступ М. Заньковецької в Коломії. Демонтована в 2000 р.

українські актори М. Заньковецька і М. Садовський (таблицю було демонтовано під час реконструкції і ремонту Народного дому в 2000 р). Незважаючи на сучасні зручні умови доступу дослідників до архівів і бібліотечних фондів давньої галицької періодики та можливості перевірити описані І. Рубчаком факти, цей міт залишається живучим і в незалежній Україні.

Очевидно, що досліджувати гастрольні маршрути М. Заньковецької слід у контексті історії всього річного директорування М. Садовського в Руському народному театрі Товариства “Руська бесіда”. Тут потрібно відзначити цінність внеску до вивчення цієї історії народного артиста України Б. Козака, який за архівними джерелами і давньою періодикою в своїй театрознавчій статті [6, с. 108] уточнив час приїзду М. Заньковецької до Галичини в Станіславів, а також хронологію її сценічних виступів, як і загальний перебіг галицьких гастролей М. Садовського. Зазначене дослідження Б. Козака отримало подальший розвиток у його нарисах “Микола Садовський – директор народного театру” [7, с. 201–238] та “Марія Заньковецька в Галичині 1905 р. – приїзд та перший виступ” [7, с. 239–245].

Отже, уклавши з виділом “Руської бесіди” річний контракт про дирекцію в Руському народному театрі терміном на один рік (з 1 травня 1905 р. до 1 травня 1906 р.), М. Садовський прибув із актором

MALOWIDŁA ŚCIENNE W SALI BALOWEJ I TEATRALNEJ
W GMACHU KASY OSZCZĘDNOŚCI W KOŁOMYI.
CZĘŚĆ ŚCIANY Z PORTRETEM ALEXANDRA HR. FREDRY.

Malował prof. Waleryan Kryciński.

Настінні розписи в танцювальній і театральній залах у будинку Щадничої каси в Коломії. Фрагмент стіни з портретом А. Фредра. Художник В. Крицінський. Репродукція Гусніка і Гойслера у м. Прага (Чехія). Поч. ХХ ст. Поштівка з приватної колекції В. Ковтуна.

С. Паньківським 4 травня² 1905 р. до Тернополя, де тоді гастролювала трупа, для ознайомлення зі станом її і перебрання керівництва театром. Познайомившись з акторами і віддавши перші керівні вказівки, він залишив тут своїм повноважним представником С. Паньківського (за походженням галичанин, цей актор довго грав у театрах Наддніпрянщини), а сам повернувся до Києва за бібліотекою драматургії, реквізитом і костюмами, а також для перемовин з М. Заньковецькою щодо її приїзду в Галичину.

Повернувся М. Садовський на Поділля вже в червні і застав театр у Чорткові, де він гастролював 22 червня – 30 липня в “салі власній (на Вигнанці, коло церкви)” [10, с. 3] – тимчасовому павільйоні, спорудженому з дощок, який нагадував М. Садовському хіба що ярмарковий балаган. Звідси й почалася велика й подвижницька робота нового керманіча театру щодо реорганізації трупи та оновлення репертуару. М. Садовський виразно бачив потреби і шляхи вдосконалення акторської майстерности своїх колег і розумів, що для досягнення результату необхідні час і пристойні умови для тривалих репетицій. Такі умови можна було забезпечити тільки в стаціонарній театральній залі (а таких у Галичині тоді було лише кілька, та й то в найбільших містах краю). Розумів він також, що для успішних виступів на сценах значніших міст театр слід було ще підготувати. Отож залишалося тільки рухатися – від Поділля до Покуття, з менших до більших містечок і міст (Заліщиків, Товстого, Городенки), даючи по дорозі вистави – рухатися й одночасно проводити на марші проби та шукати пристойну репетиційну базу для радикального реформування театру, щоби вже далі впевнено стартувати для підкорення більших галицьких сцен та завойовувати симпатії вимогливішої публіки. Так і було зроблено, а переломним пунктом на шляху до успіху цього проекту, цього гастрольного турне стала Коломия.

До Коломиї театр прибув, мабуть, 25 вересня (оскільки 24 вересня завершив гастролі у Городенці). У місті тоді вже було кілька зал для публічних заходів, але спеціально запроектованою, збудованою і обладнаною для показу театральних вистав була тільки одна – в спорудженому 1892 р. приміщенні Щадничої каси. Треба відзначити, що в багатьох галицьких містах мандрівний Руський народний театр натрапляв на труднощі щодо орендування пристойних глядацьких зал, власники яких не завше були прихильними до українського мистецтва. А 1905 р. у Галичині був ще й позначений польсько-українським політичним протистоянням напередодні виборів до Галицького крайового сейму й Австрійського парламенту. Така

політична ситуація спричиняла також масу проблем для влаштування українських культурно-просвітницьких заходів. Повною мірою згодом відчув це М. Садовський, винаймаючи приміщення у Львові, де польська публіка часто бойкотувала українські вистави. Йому довелося за власні кошти перебудувати для вистав сцену зали єврейського ремісничого товариства “Яд Харузім” і вдалося домовитися лише про два виступи в Міському театрі.

Театральна зала в Коломиї М. Садовському потрібна була не тільки для вистав, а й для тривалої репетиційної роботи з акторським колективом. На щастя, коломийська громадськість допомогла успішно полагодити це питання. Можемо здогадуватися, що певну роль у перемовинах міг відіграти Іван Біберович, колишній довголітній (упродовж 1881–1892 рр.) директор Руського народного театру, який від 1894 р. мешкав у Коломиї і працював касиром Щадничої каси. І. Біберович користувався авторитетом у керівництва каси як грамотний і ретельний службовець, а окрім того виступав режисером аматорських театральних гуртків у місті й неодноразово брав у керівництва закладу дозвіл на проведення репетицій і вистав у цій театральній залі. На жаль, якихось відомостей про контакти М. Садовського та І. Біберовича ми не знаходимо (у спогадах М. Садовського про це згадок нема, а рукопис мемуарів І. Біберовича вважається втраченим) [4, с. 74].

У Коломиї театр гастролював до 5 листопада, показавши тут 20 вистав і докладно оновивши репертуар. У своїх споминах М. Садовський з симпатією згадував прихильність коломийської публіки і схвально оцінював умови праці для акторів на сцені зали Щадничої каси:

“Вже в Коломиї заля мене трохи задовольнила, бо й сама була велика, і сцена підхожа (...), малось аж дві вбиральні і не треба було перегороджувати якоюсь рядниною одну на дві.

В Коломиї я з трупою затримався на довший час. Тут уперше пішла чеська опера “Продана наречена”. Трупа з кожним днем все вирівнювалась, набирала ансамблю і почала вже цікавити публіку не тільки з патріотичного боку, але й з артистичного. Коломийське громадянство дуже радо ходило до театру, навіть москвофіли” [13, с. 82].

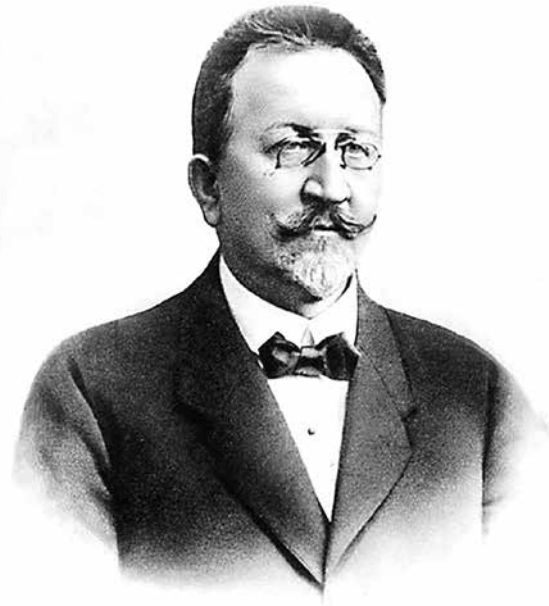
Завершилися коломийські гастролі 5 листопада виставою драми І. Карпенка-Карого “Батькова казка”, по закінченні якої представники місцевих громадських організацій склали М. Садовському подяку від української спільноти міста і вручили йому на згадку золотий перстень з діамантом [9, с. 2]. З Коломиї 6 листопада театр переїхав до Станіслава, де вже наступного дня розпочав вистави в залі будинку Музичного товариства імени С. Монюшка. Десь між 7-м

² Дати подано за новим стилем.

і 10-м листопада сюди приїхала М. Заньковецька, яка мала у Станіславові лише один виступ 30 листопада в ролі Харитини в драмі І. Карпенка-Карого “Наймичка” [6, с. 108]. Зі Станіславова 5 грудня театр переїхав до Стрия, де давав вистави з 6 по 28 грудня, а зі Стрия вирушив на гастролі до Перемишля й далі – до Львова.

А коли ж міг відбутися той одноденний повторний приїзд театру до Коломиї спеціально на “гуцульське свято” (якщо справді це було), що його так колоритно описав І. Рубчак? Це питання віддавна непокоїло коломиїських краєзнавців, які піддавали сумніву достовірність свідчень знаного артиста про виступ на коломиїській сцені зірки українського театру М. Заньковецької [12, с. 86]. Перегляд хроніки мистецьких подій у львівському часописі “Діло” і коломиїських часописах “Русская Рада” та “Поступ” за листопад – грудень 1905 р. фіксації такої резонансної публічної події, якою мав би стати виступ М. Заньковецької на коломиїській сцені, як і самого факту повторного приїзду трупи театру зі Станіславова до Коломиї чи відзначення в місті “гуцульського свята” в грудні (в часі посту), – не допоміг виявити. Ще якби столиця Покуття була розташована на дорозі між Станіславовом та Стриєм, то театр міг би зробити зупинку на одну виставу, але ж ця дорога веде в протилежний бік. Тому й, з огляду на тогочасні суспільні традиції й логістику зимових гастролей мандрівних театрів, описана І. Рубчаком історія апріорі виглядала неправдоподібною.

Правду допомогло з’ясувати порівняльне дослідження описів місцевих подій у часі осінніх коломиїських театральних гастролей у часописі “Діло” та в друкованому органі Русько-української радикальної партії “Тромадський голос”, оскільки в тому часі вплив коломиїських радикалів на чолі з Кирилом Трильовським виразно позначався на всіх подіях не лише політичного, але й культурно-мистецького життя української громади міста. Впродовж гастролей у Коломиї відбулися два політичні віча з питань реформування австрійського виборчого законодавства³: 15 жовтня віче скликали соціал-демократи, а 28 жовтня таке ж віче скликала заснована місцевими радикалами громадсько-політична організація “Народна воля” [2, с.3]. Отже, обидва часописи подали інформації дописувачів з Коломиї про віче 28 жовтня, що відбулося в залі Народного дому (тепер Національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Й. Кобринського), збудованого 1902 р. на вул. Костюшка (тепер Театральна) поруч зі Щадничою касою, де того ж дня ввечері йшла опера С. Гулака-Артемовського “Запорожець за Дунаєм” з М. Садовським у ролі Карася. Дізнавшись, що на віче чисельно прибули селяни з покутських і гуцульських

№ Кирило Трильовський

Кирило Трильовський, чільний діяч Русько-української радикальної партії, засновник Товариства “Січ” і симпатик театру. Світлина К. Єгершахера у Відні. 31 січня 1915 р. Поштівка. Видання Центральної управи Українського легіону в м. Відні. 1917 р.

сіл, директор театру розпорядився запропонувати їм квитки зі значною знижкою, чим вони з ентузіазмом скористалися. Серед учасників віча та глядачів вистави активністю і колоритним виглядом вирізнялися члени спортивно-пожежно-руханкового товариства “Січ” з гуцульського містечка Печеніжин, одягнені в барвисті народні строї зі січовими відзнаками.

Серед виконавців в опері найбільше відзначилися грою та співом М. Садовський і К. Рубчакова. Глядачі переповненої зали, вражені й зачаровані театральним дійством, влаштували артистам бурхливі овації. Після другої дії на сцену в супроводі делегатів-січовиків вийшов К. Трильовський. Січовики стали колом, а їхній очільник виголосив до К. Рубчакової подячну промову, після чого січовики піднесли їй лавровий вінок, прикрашений “січовою зіркою гуцульської роботи” і перев’язаний стрічками малинової барви з

³ Восени 1905 р. по всьому краю галицько-українські політики проводили кампанію за скасування в Австро-Угорській імперії архаїчної куріяльної виборчої системи і запровадження загального прямого і рівного виборчого права з таємним голосуванням у законодавстві про парламентські і місцеві вибори.

написом “Катерині Рубчаковій – покутські “Січі”!” Після третьої дії М. Садовського вшанували делегатки “Кружка українських дівчат” під проводом Марії Колцуняк, яка також вручила видатному артистові лавровий вінок. Приємно вражений таким щирим і теплим пошануванням гри акторів, М. Садовський після закінчення вистави влаштував ще й театральний концерт, на якому сам декламував вірша Т. Шевченка “Чернець”, а К. Рубчакова співала пісні. Січовики у відповідь виконали на сцені кілька складних гімнастичних вправ – т. зв. “піраміди” або “вежі”, а тоді затанцювали для артистів “Аркан” і заспівали січових пісень [3, с. 261].

Цікаво, що політичний часопис “Громадський голос”, який на своїх сторінках майже не описував мистецьких подій, цього разу подав дуже докладний звіт про перебіг дня і театального вечора 28 жовтня з усіма подробицями публічного вшанування улюбленців публіки – М. Садовського і К. Рубчакової. Саме ці колоритні подробиці разюче нагадують описане І. Рубчаком “вшанування гуцулами таланту М. Заньковецької”, яке буцімто відбулося на коломийській сцені.

Очевидно, І. Рубчак, який на час писання своїх мемуарів перебував у досить поважному віці, дещо змістив події й дати, як це характерно для людей похилого віку. Отже, те, що насправді стосувалося зіркового коломийського виступу його дружини – К. Рубчакової в жовтні 1905 р., він майже через пів сторіччя подав на папері як опис сценічного тріумфу М. Заньковецької та її атракційного вшанування, нібито виявленого гуцулами в Коломиї у грудні 1905 р.

Треба відзначити, що провідник “Січі” і коломийських радикалів К. Трильовський був палким шанувальником театального мистецтва. У своїх мемуарах він залишив спогад про поїздку 30 листопада до Станіслава, яку здійснив, щоб подивитися гру Марії Заньковецької [14, с. 232]. А його син Петро Трильовський залишив цікаві згадки про симпатію свого батька до артистів трупи М. Садовського: “Мій батько дружив з артистами й одного разу запросив майже всіх до себе на “бенкет”, а опісля зроблено спільну знімку” [15, с. 104].

Доречно також зауважити, що зазначена світлина, яку виконав знаний коломийський фотограф А. Кіблер, вціліла досі. У міжвоєнному часі вона зберігалася в музеї Наукового товариства імени Шевченка (НТШ) у Львові, а тепер належить до фондів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка (інв. № П Ф2482). На світлині в центрі групи осіб у другому ряді сидить М. Садовський, праворуч біля нього сидять К. Рубчакова і С. Паньківський. У центрі третього ряду стоїть К. Трильовський, а праворуч від нього – І. Руб-

чак. Цю світлинку неодноразово використовували в театрознавчих виданнях, однак центральну постать у третьому ряді (тобто К. Трильовського) або не описували [8, ілюстр.], або помилково подавали як особу М. Заячківського, театального референта Товариства “Руська бесіда” [7, ілюстр].

Майже півторамісячні гастролі Руського народного театру Товариства “Руська бесіда” під дирекцією М. Садовського у вересні – листопаді 1905 р. в Коломиї стали знаковою сторінкою історії українського театру. Відповідно й кожне уточнення окремих обставин цієї події збагачує скарбничку відомостей про ті славні для нашої культурно-мистецької спадщини часи.

1. Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. 196 с.
2. Віче в Коломиї. Діло. Ч. 233. 17 (30) жовтня 1905. С. 3. Рубр.: Новинки.
3. Віче “Народної Волі” в Коломиї. Громадський голос. Ч. 33. 23 листопада 1905. С. 261. Рубр.: З нашого життя.
4. Волошинський Б. Доля архіву родини Біберовичів. Просценіум. Львів, 2014. № 1-3 (38-40). С. 68 – 75.
5. Дурылин С. Н. Мария Заньковецкая. 1854 – 1934. Жизнь и творчество. Київ: Мистецтво, 1982. 447 с.
6. Козак Б. До проблеми діяльності Руського народного театру Товариства “Руська Бесіда” під дирекцією Миколи Садовського (1905 – 1906) в документах, листах, польській та українській пресі. Вісник Львівського університету. Серія мист-во. 2015. Вип. 16. Ч. 2. С. 103 – 125.
7. Козак Б. У лабіринтах історії українського театру. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 386 с.
8. Медведик П. Катерина Рубчакова. Київ: Мистецтво, 1989. 105 с.
9. Працянє директора Садовського в Коломиї. Діло. Ч. 245. 1(14) листопада 1905. С. 2. Рубр.: Новинки.
10. Репертуар руского театру. Діло. Ч. 126. 7 (20) червня 1905. С. 3.
11. Рубчак І. В Галичині. Вінок спогадів про Заньковецьку. Київ: Мистецтво, 1950. С. 129 – 137.
12. Савчук М. Чи виступала Заньковецька в Коломиї? На горі народжена. Коломиєзнавчі тексти. Коломия: Вік, 2017. С. 82 – 86.
13. Садовський М. Мої театральні згадки. 1881 – 1917. Харків, Київ: Державне видавництво України, 1930. 120 с.
14. Трильовський К. З мого життя. Київ – Едмонтон – Торонто: Таксон, 1999. 278 с.
15. Трильовський П. Як я те бачив... “Над Прутом у лузі...” Коломия в спогадах. Торонто: Срібна сурма, 1962. С. 96 – 105.